

יראת ה' היא אוצרו

פתיחה

דברנו על העבד, אמרנו שלעבד יש השגה של חופש, שיכול להיות שאין אותה לשר. השר הוא המבט של החכמה העליונה, הוא מבט שרואה את הסדר, את קשרי הסיבה והמסובב. חשבתי על זה קצת ורציתי לדייק יותר את הנקודה שבאופן בו הרב מסביר את החכמה העליונה, החופש לא נפגע. אמנם הדבר שנותן לאדם את האוטונומיה, את הדעת והחופש, הוא היחס של עבד ואדון. אבל האוטונומיה והחופש לא נפגעים גם כאשר אדם עסוק ביחסים של החכמה העליונה.

לכאורה מה היה המהלך אותו עולא ניסה להסביר לרב חסדא בהתחלה? הוא ניסה להסביר לו מהלך ארוך טווח, שמסתכל על ממדים ופרספקטיבות שונות. מתוך הממדים הוא רצה לנחם אותו, שיש מהלך של חורבן ותיקון שיצא ממנו, אבל לא עכשיו, זה מהלך שיקרה. הסברנו את זה דרך הדמות של 'מבררי הביוררים', הם רואים מהלכים. הם רואים טוב ורע מעורב ביחד והם מבררים את הטוב מתוכם, הטוב הולך וצומח מתוך ההווה. אפשר לומר שזה מעין עמוד הווה, שהעתיד נשקף מתוכו באופן ברור ובהיר. על כך עונה רב חסדא שהוא לא מתנחם, בגלל שהוא לא מוכן לקבל את הכאב הנפשי שמתלווה למהלך הזה.

המהלך הזה קצת דומה לוויכוח שיש בין רשב"י לרבי יהודה בר עילאי.¹ רבי יהודה בר עילאי מביט על המהלך הכללי, הוא רואה איך הקב"ה לוקח את הרומאים ובונה בעזרתם, גשרים, שווקים ומרחצאות. רשב"י מודה שיש מהלך כללי, אבל סוף סוף יש כאן בני אדם, ובני האדם האלו הם מפלצות – אי אפשר להתעלם מהעולמות הפנימיים שלהם.

כשם שרשב"י אומר שאסור להתעלם ממעמקי הרע שבאדם, כך רב חסדא איננו מוכן להתעלם ממעמקי הכאב של בני אדם.

רבי יהודה בר עילאי

יש הרבה אמת בטענה של רבי יהודה בר עילאי, זו התכנית האלוקית בהארה מאוד גבוהה שלה: יש אמת אלוהית שמנהלת את העניינים, היא לקחה את רומי בתור שליחה שלה לעשות את הדברים האלו, לכן לא כל כך משנה מה הרומאים חושבים ומה האידיאולוגיות שלהם, כל עוד הם ממלאים את הרצון של הקב"ה. צריך גם לזכור שבאותה תקופה

¹ "פתח רבי יהודה ואמר: 'כמה נאים מעשיהם של אומה זו, תקנו שווקים, תקנו גשרים, תקנו מרחצאות' ... נענה רבי שמעון בר יוחאי ואמר: 'כל מה שתקנו, לא תקנו אלא לצורך עצמן. תקנו שווקים להושיב בהם זונות, מרחצאות לעדן בהם עצמן, גשרים לטול מהם מכסים' (שבת, לג:). עין איה שבת, פרק שני, רנט, רסא.

הרומאים היו התרבות הכי מפותחת, גם מבחינה מוסרית, כיוון שתרבויות אחרות באותה תקופה היו פחות מוסריות – לכן טוב שהיא שולטת בעולם.

לכאורה התיאור הזה הוא כמו שאידיאולוגיה לוקחת את הכל לעצמה, היא מכלילה את הכל בהכללה כללית. לכאורה זהו העניין של חוק – אין חוק פרטי, בדיוק כמו שאין מחלה כללית. המחלה היא סיבוכים שנופלים על אדם מסוים והיא אינה קשורה למשהו כללי, ולעומתה החוק לא מתייחס לאדם פרטי. לדוגמא, אם החוק אמר שאסור לנסוע בכביש מעל 90 קמ"ש, הוא שייך לכולם, בין אם זה ראש הממשלה ובין אם זה אחרון האזרחים, החוק הוא משהו עקרוני. החוק לכאורה מתעלם ממי שעומד מולו. זה נכון גם במצוות,² לדוגמא, אשת כהן שנאנסה, יכול להיות שהיא אמא להרבה ילדים והיא חיה באושר עם בעלה, אבל אנסו אותה וממילא היא נאסרת עליו.³

מהצד השני טוען רשב"י, שאי אפשר להתעלם מכך שהמציאות מכילה גם נפשות. אפשר להבין אותו באופן נמוך יותר, שהוא לא התעלה למדרגה של החכמה העליונה, שרואה איך הקב"ה מאיר גם בהבלים של בני אדם.⁴ אבל אני מעדיף להסביר שרשב"י נמצא במדרגה יותר גבוהה, בגלל שהעולמות הפנימיים של האדם הם מאוד משמעותיים, הם שוכן החופש, דווקא שם עולם היצירה של האדם נמצא. לכן אם רוצים לבנות אנשים פנימיים, של עומק, מוכרחים דווקא להתייחס לעולמות הפנימיים והיצירתיים שלהם – זו הנקודה הכי חשובה שיש. החופש הוא הנקודה הכי גדולה, בשבילו הקב"ה ברא את העולמות.⁵ זה גם לא משנה עד היכן החופש יכול להוביל את האדם, עצם העמדה הזו של היצירה והבניה, היא הפסגה של התודעה האנושית.

אז יש צד שהחכמה העליונה לוקחת את האינדיבידואל, מכניסה אותו לתוך הכללה וכולעת אותו, ואז לכאורה מאבדים את החופש. הסיבה לכך היא שהחכמה העליונה היא איך שהקב"ה מנהיג את העולם מצד עצמו. אז כמו שתיארנו, שאפשר להתבונן מצד איך שהקב"ה רואה את המציאות: הוא לקח את הרומאים ודרכם הוא מנהל את העולם, אחר כך הוא ייקח מישהו אחר שיהיה שליח שלו, זה הרבה יותר מכל מיני שטויות של בני אדם. תתארו לכם שבשח-מט אחד החיילים יחליט שיש לו גם עולם משלו והוא מדמיין דמיונות ומצייר ציורים והוא חושב את עצמו למאוד חשוב, אבל בסופו של דבר

² כך כותב הרמב"ם במורה נבוכים, חלק שלישי, פרק לד.

³ היה מישהו שכתב על זה סיפור. הוא רצה להראות את האכזריות של ההלכה. בתור תגובה, הרב כתב המשך לסיפור הזה והוא הראה את המחשבה הארוכה של ההלכה. [ר' צבי טאו הקריא אותו פעם בשיעור].

⁴ החכמה העליונה חודרת גם במה שאנו קוראים לו 'חכמה' וגם בהיפוכה – 'לי עצה ותושיה' (משלי, ה, טז) 'לו שגג ומשגה' (איוב, יב, טז). עיין בעולת ראייה ב, עמ' סא, 'לדוד בשנותו את טעמו'.

⁵ עיין בעין איה ברכות, פרק תשיעי, רכד; פרק ראשון קא; 'עבודת אלוהים', עקבי הצאן עמ' קנג.

איפה ששימו אותו שם הוא יהיה. גם הרומאים הם בסך הכל כמו חיילים, אז הם יכולים להגיד ולחשוב, אבל אחר כך הקב"ה בא ומשתמש בהם איך שהוא רוצה. הכבישים שהרומאים בנו קיימים עד היום, הם בנו דברים שמחזיקים מעמד הרבה שנים, הם פיתחו את האנושות בדיוק כמו שרבי יהודה בר עילאי אמר, הם בנו גשרים שווקים ומרחצאות. הם קידמו גם מאוד את ההיגיינה של האנושות. חלק גדול מהמגפות של ימי הביניים היו בגלל שהתשתיות שהרומאים בנו נהרסו, כך למשל במקומות שהדרכים הרומיות נהרסו, היו צריכים לסחוב את המתים בידיים.

התיאור הזה קצת בולע את האדם בתוכו, הוא יכול להיות דומה לרוסיה הקומוניסטית, או לכל אידיאולוגיה דיקטטורית אחרת. אבל יש הבדל, אצל הקומוניזם זה בית סוהר אחד גדול, מלא אכזריות, ואילו אצל הקב"ה זו החכמה העליונה ואור אין סוף. גם אם ניקח את מיטב האידיאולוגיות האנושיות, עדיין זה בעייתי כיוון שזה אנושי. אבל אם נעשה את אותו הדבר באלוקות, אולי זה נכון, אולי באמת הפרטים צריכים להעלם באיזושהי הכללה אלוקית.

אבל אם אנחנו מבינים שהחופש הוא נקודה בעלת ערך מאוד גדול, שבשבילה הקב"ה ברא עולמות נבדלים ממנו, כדי לתת לזולת מקומות להתגדל ולהתגדר.⁶ אז לכאורה יש בעיה בעולם האלוקי שאומר שהכל נבלע באור אין סוף. עם הדבר הזה גם רבי יהודה בר עילאי יסכים.⁷ לכן אני חושב שצריך להסביר את החכמה העליונה קצת אחרת, באופן שהיא לא מאבדת את חופש.

האור השלילי

ישנם שני דרכים להבין את החכמה העליונה. הסבר אחד אומר שהחכמה העליונה מושכת הכל אליה באופן של שאיבה – היא מאירה כל דבר בהארה גבוהה, אבל אז הוא בעצם נשאב ונעלם. החכמה העליונה היא בחינת 'אין', כיוון שכשאדם נפגש עם חכמה שהיא מעבר אליו, היא מאיינת אותו. בדיוק כמו שאם נדליק זרקור רב עוצמה, הוא פשוט יסנוור אותנו ולא נוכל לראות דבר.

⁶ עיין במקורות בהערה הקודמת. עיין באורות הקודש ג, עמ' קה; לשם, דע"ה ח"ב, דרוש ה, ענף ב, סימן ב.
⁷ ישנה עוד סוגיה שעלולים להסיק ממנה שהרב הוא אידיאולוג שלא מתחשב בתחושות של האדם: כיצד מבקרים את החולה בשבת? רבי מאיר אומר שהשבת יכולה לנחם (עין איה שבת, פרק ראשון, מד). הרב מסביר שבשבת רואים את האור הגדול, שבעצם הכל בא מהקב"ה – וזה מנחם את האדם. אבל האם בגלל שהשבת יכולה לנחם, זה אומר שהמחלה איננה כואבת? ! נכון שיש כאן מהלך אלוקי, אבל עדיין יש כאב! הדבר הזה נכון גם בחכמה העליונה, לא על זה נסוב הדיון בין רב חסדא לעולא.

ההסבר השני אומר שהחכמה העליונה מופיעה בתור 'אוצר'⁸, אוצר הוא לא תוכן, אלא הוא המקור של התוכן. משמעות הדבר היא, שהחכמה העליונה היא 'אור שלילי' שנמצא מעבר לתודעה, לכן היא לא מסנוורת, היא בחינת 'אין'.

צריך לשים לב, העיקרון מאוד דומה, כיוון שבשני ההסברים החכמה העליונה נמצאת מעבר לתודעה. עיקרון הסינוור אומר שאין באדם קנה מידה להכיל את האור, לכן כל הכלים שלו נשברים והוא נעשה בטל ונסחף אחרי האור האלוהי. ההסבר השני גם הוא מניח שיש אור שהוא גבוה ממנו, אלא שהוא שומר על העיקרון שהוא נמצא מעבר לתודעה. הוא לא 'אין' רק במובן שהוא מאיין את האדם, אלא הוא באמת מתנהג כמו 'אין', כלומר הוא באמת שומר על העיקרון שהוא לא מאיר. רק כאשר הופכים את ה'אין' ל'יש', הוא מסנוור, אבל אם ה'אין' שומר על ה'אין' שבתוכו, אז הוא לא מסנוור.

הדמיון הוא, שבשני ההסברים ה'אין' לא נמצא. בשיטה הראשונה כאשר רוצים להפוך את ה'אין' ל'יש' הוא מסנוור והכל נבלע בתוכו. ובשיטה השנייה הוא פשוט נשאר 'אין'.

אבל יכול להיות שדווקא כאשר ה'אין' נשאר 'אין', אין הכוונה שהוא לא נמצא, אלא שהוא נוכח בתור 'אוצר' ולא בתור 'יש' – הוא נוכח ולא נוכח. הוא נקרא 'אין' בגלל שאין בלמים ומעצורים שעוצרים אותו, שום דבר לא יכול להכחיש אותו.

לפי ההסבר שהאור שואב אותנו אליו, כאשר האור לא נמצא נוצר חלל. ואילו לפי ההסבר שהאור נמצא בבחינת 'אין' ולא בבחינת 'יש', נוצר מצב שנקרא 'צמצום', בצמצום האור תמיד נוכח ולא נוכח.⁹

האוצר

אם כל העניין של בני אדם הוא שיגעון, אז באמת עדיף שיבוא אור גדול שיבלע את הכל בתוכו, כיוון שאין ערך לכל השטויות שבני אדם מדברים. קצת דומה לסיפור על 'תבואת השיגעון'¹⁰ – בני האדם משוגעים וגם המלך שמנהיג אותם משוגע. אבל אם אמנם יש שיגעון, אבל הוא איננו ההגדרה של בני האדם, אלא אפשר לגדל ולרומם אותם – בשביל לגדל את האנושיות צריך שהאור יהיה נוכח ולא נוכח, זו דמות של מחנך אמיתי.

⁸ עין איה שבת, פרק שני קנט.

⁹ גם בהסבר הראשון יש צמצום – עובדה שיש עולם נבדל – אבל הצמצום הזה איננו אמיתי, כיוון שבאמת יש חלל ולא 'יש'. ואילו הסבר השני אומר שבאמת יש צמצום, ממילא באמת יש עולם, ובעולם הזה באמת יש משהו אמיתי – זו הכוונה שהוא נוכח. אבל הוא גם לא נוכח, כיוון שהוא לא מושך הכל אליו. [א.ש.ל.]

¹⁰ 'כוכבי אור', סיפורים נפלאים, (עמ' קצב, בהוצאת קרן ר' ישראל דב אודסר). 'כל סיפורי רבי נחמן מברסלב', מאת צבי מרק, עמ' 410.

תמיד האידיאליסטים הראשונים הם אנשים חופשיים: הדור הראשון של הקיבוצניקים, הדור הראשון של המתנחלים, הדור הראשון של הרבנים, הדור הראשון של חוזרים בתשובה. בדור השני כבר אין את ההתלהבות הראשונה, עדיין ניתן להריח את ריח החידוש של הראשונים, אבל הם כבר לא חיים את אותו הדבר. בדור השלישי הריח של הראשונים כבר נעלם, כל האידיאליים נמצאים ונוכחים והם כבר מקובעים בהגדרות. האידיאל כבר לא מחדש להם דבר, הם מכירים את כל החסרונות, אבל את המעלות קצת פחות. השאלה הגדולה היא איך עושים שגם הדור השלישי יהיה בחינת דור ראשון. בחסידות נותנים לילדים להשתולל, משתדלים לא לכעוס ולהבין אותם. הפתרון הזה יכול לגדל חסידים, אבל לא אנשי תודעה ותבונה. עדיין נשאלת השאלה איך יוצרים דמות שהיא אוטונומית? הכיוון הוא שהגודל והעוצמה צריכים להיות בתור אוצר – הם נוכחים ולא נוכחים.

נחזור לשיטה שרוצה את האור, לפיה העובדה שהאור נשאר בתור אוצר היא שלילית, כיוון שסוף סוף האור לא מופיע. הצורך בכל זאת לחכות ולא לגלות אותו, נובע מכך שבני אדם עלולים לחלל את הגודל, לכן מוכרחים לחכות שהם יגדלו קצת ויגיעו למדרגה שהם מסוגלים להמשך אחר האור ולהתאיין בו. אבל לפי השיטה שמעוניינת שהאדם יהיה אוטונומי ויוצר, אז העובדה שהאוצר נשאר אוצר היא חיובית.

הגדרת ה'צמצום' תהיה לכל שיטה בהתאם. בהסבר הראשון הצמצום הוא ריק, לא ריק ממש, אלא שהאור מסתתר על מנת שנוכל לשנות בכל השינויות שלנו ובסוף להבין שבאמת אין ריק אלא אור נוראי.

בהסבר השני שרוצה לשמור על האוטונומיה של האדם, הצמצום איננו ריק, הקב"ה נוכח בו מצד עצמו, אבל הנוכחות שלו היא אור שלילי ובכך הוא מניח לבני אדם את היכולת לבנות עולמות פנימיים.

בהתפתחות של האדם יש כמה שלבים: בשלב הראשון הנוכחות השלילית מאפשרת לפרט לבנות את עצמו, בשלב הזה האוצר יכול להיות זר לגמרי לאדם. ככל שהפרט בונה את עצמו ברמה יותר גבוהה, הוא מזהה בתוכו ובזולת עומקים יותר גדולים, בשלב זה האוצר נהפך למאוד עשיר, כיוון שגם לאדם יש אוצר והם יכולים לנהל שיח בין אוצרות.¹¹

¹¹ עיין בפתיחה למאמר 'דעת אלוהים', עקבי הצאן עמ' קל-קלא.

תת מודע

אפשר להסביר את הוכחות של האוצר כמו 'תת מודע'. האם אדם היה רוצה לחשוף את התת מודע שלו עד הסוף? ! אם נעשה דבר כזה כל העולמות הפנימיים ייעשו שקופים וגלויים, זה יהיה כמו להיכנס למרחב קפוא, כיוון שאין ספונטניות ואין חופש. אבל אם אנחנו שומרים על עומק עצמי, הן ביחס לעצמי והן ביחס לחיזיון, זה מאפשר לעולם להיות חופשי.

בתור דוגמא: ויקטור פרנקל¹² מביא סיפור על אמן שבא אליו לטיפול כיוון שלא יכל להמשיך ליצור. ויקטור פרנקל אמר לו שזה קורה בגלל שהוא יותר מידי שולט במה שהוא עושה, ברגע שהוא ישחרר את השליטה שלו, היצירה תצא ממנו. ישנו אחוז מסוים מהיצירה שהאדם עושה באופן מודע, אבל רוב היצירה באה ממשהו יותר עמוק בתוכו. פרויד רצה להקפיא את כל העומקים של האדם רק בממד של היצרים שלו, הכל נסגר בגיל שלוש ומאז אדם לא מסוגל להשתנות. אחד ההישגים הגדולים של העולם המודרני הוא, שהוא למד שיש תת מודע, התת מודע נותן לאדם את הפלא שבתוכו.

אם האדם פלאי ביחס לעצמו, אז וודאי שגם המציאות עצמה היא פלאית.

ניסא זוטא

כאשר האוצר מאיר בחיים, הוא מאיר בתור 'ניסא זוטא'. ניסא זוטא הוא נס שנמצא בתוך העולמות הטבעיים. בהקשר לחנוכה, השאלה האם השמן שהחשמנואים הדליקו בו את המנורה היה שמן ניסי, או שמן טבעי?¹³ אותה שאלה גם לגבי הנר המערבי שהיה דולק עשרים וארבע שעות, למרות שכמות השמן שבו הייתה שווה לשאר הנרות שהיו דולקים רק למשך הלילה, הוא היה נשאר עד למחרת וממנו היו מדליקים את שאר הנרות. הנס של חנוכה הוא שהשמן היה טבעי, הנס הרחיב את הטבע ולא האיר עליו מלמעלה.¹⁴ באותו אופן האוצר מאיר בנו, הוא לא מסלק את המודע, אלא הוא נותן לנו הרבה מעבר למה שיש במודע. כמו שרוד ניצח את הארי,¹⁵ הוא לא השתמש בשמות וכדו', הוא פשוט נלחם בו.

¹² 'האל הלא-מודע', עמ' 35-36, הוצאת דביר, תשמ"ה.

¹³ המצווה היא להדליק בשמן זית, ולא בשמן נס. עיין באגרות ראייה ג, עמ' עה, (אגרת תשצז).

¹⁴ הרב מסביר את זה גם בעקדת יצחק, אברהם שם את יצחק 'על המזבח ממעל לעצים'. לכאורה אם הוא מעל העצים, וודאי שהוא מעל המזבח, למה צריך לכתוב את המזבח. הרב מסביר שהדגש הוא 'על המזבח'. המזבח הוא הטבע, ובדרך כלל העצים הם המקשרים בין האש לבין הטבע, אבל האור של העקדה היה כזה שהוא האיר את הטבע באופן ישיר ולא מלמעלה. (עולת ראייה א, עמ' צא).

¹⁵ שמואל א, יז, לו. עיין בגמרא, בבא מציעא, דף קו, עמוד א, ובתוספות ד"ה מתיב.

זה הסגנון שבו אור שלילי מאיר בתוך אור חיובי. הוא לא עושה דיאלוג, כיוון שאין כלי תודעתי שיכול להכיל אותו, אלא הוא פשוט יוצר מציאות חדשה, עמוקה ורחבה יותר ואז הכל נמצא בהארה גבוהה יותר ופתאום יש יכולות.¹⁶ זו הכוונה שהוא נוכח ולא נוכח.

הניסון להפוך את האור השלילי לאור חיובי, מסלק כל בחינה של חופש והתחדשות. ואפילו אם הייתה היכולת להכיל את האור, עדיין עצם האינטרס להפוך את האור השלילי לאור חיובי הוא בעייתי, כיוון שהוא מכניס את המציאות לתוך סד. לכן לפעמים עדיף להשאיר דברים לא מובנים, כשיש לאדם קושיה זה טוב מאוד, לא רק שלא נופלים מקושיה, אלא היא יכולה לתת לנו משהו רחב וחופשי יותר.

החכמה העליונה

כל המהלך הוא ללמד זכות על החכמה העליונה, היא לא מין עולם אידיאולוגי חריף ותקיף שהכל מוכוון בתוכו, אלא יש בה גם חופש.

הרב מתאר בהרבה מקומות את המעגליות שיש בחכמה העליונה, שהיא עולם של סיבה ומסובב. אנחנו הסברנו בשיעור הקודם שגם הנפש היא חלק מהחוקים של העולם. לכן אדם צריך להתפלל כל הזמן, בגלל שזה הטבע שלו וככה הוא יוצר את התופעות. אבל הדבר שיוצא מזה הוא, שהצלחנו להפוך גם את האדם למין מכוונה: אם עד עכשיו עולם הדומם פעל כמו מכוונה והנפש יכלה לנוח מבחוק, עכשיו עולם המפעל חובק גם את הנפש בגלל שהכנסנו אותה לתוך החוקים.

אבל לא הכוונה של הרב, כל העניין של החכמה העליונה, שהיא עדינה מאוד. יש בה מעגליות של סיבה ומסובב, אבל יש בה גם חופש.

למשל הרב מתאר הנהגה של ביטחון ה'.¹⁷ ביטחון פירושו שיש לאדם צרות ודאגות, אבל הוא בוטח בה'. אבל הרב מתאר שם גם הנהגה של שמחה, לפיה אדם חי במקום אחר, אין לו שום דאגה והוא שמח בכל מצב. אפשר לומר שביטחון הוא לאנשים חלשים, והשמחה היא לאנשים במדרגה גבוהה יותר. אבל אפשר לתאר אותם כשתי הנהגות אלויות שתמיד קיימות, דווקא השילוב העדין בין שתיהן נותן לאדם את האפשרות לחשוב וליצור. עולם היצירה, הוא עיקר האדם.

¹⁶ כמו ההבדל בין בית שיש בו פאזה אחת לבית שיש בו שלוש פאזות, בית עם שלוש פאזות תהיה לו יכולת ועוצמה גדולה יותר.

¹⁷ עולת ראייה א, ריח, 'כי בו ישמח לבנו, כי בשם קדשו בטחנו'.

ההסבר הזה חוזר לנקודה שהאור חייב להיות כל הזמן במצב מצומצם. בצמצום אין ריק, כיוון שהאור נמצא, אבל הוא מדבר באופן שלילי. הכוונה שהוא נוכח כמו תת מודע, זו נוכחות מאוד עמוקה.

יש מקום שהרב מתאר את הצמצום, הוא כותב¹⁸ שהצל שהקב"ה פורס הוא בעצם כנפיים. הכוונה שהוא אמנם צל, אבל הוא צל שבא לרומם את האדם.

שאלה: איך זה שיש נוכחות בלי שנשים לב אליה?

תשובה: אם נשים לב לנוכחות הזו, תהיה בעיה. כמו שאדם יודע שיש לו אוצר מאחוריו, וכל פעם הוא מסתובב אחורה ומנסה מיד לתפוס אותו, אבל הוא בעצם הורס הכל. לכן אדם לא יודע, ובכל זאת זה נותן לו את הספונטניות והיכולת להשתחרר. לפעמים צריך לעשות דברים אופן ספונטני, צריך לדעת לעשות דברים לא מתוכננים. דבר זה נכון גם על פעולה צבאית, או יצירה אומנותית, היא צריכה להיות מתוכננת עד הסוף, אם אדם משאיר פינות ריקות זה חוסר אחריות. אבל גם אחרי שהכל מתוכנן וכל הפינות סגורות, עדין יש עומק, והעומק נמצא ונוכח.

מרחב

הגמרא מתארת מחלוקת מהי המדרגה הנשגבה שעליה נאמר 'עין לא ראתה אלוהים זולתך' (ישעיה, ד, טו).¹⁹ הרב מסביר שהם חלוקים האם יש חופש בחכמה העליונה שהיא המקור של כל המציאות. רבי יהושע בן לוי אומר שהחכמה העליונה היא המקור של כל החוק, מצד זה אין בה חופש, כמו שהחוק הוא קבוע. רבי שמואל בר נחמני אומר שהיא רק המקור של החוק, אבל החכמה עצמה היא בחינת אין, ולכן היא חופשית. שניהם צודקים בגלל שלחכמה העליונה יש את שתי הבחינות, היא לא חכמה מכנית קשוחה – היא מאוד נוכחת, אולי גם מאוד תקיפה כמו שנראית ההלכה, ובכל זאת יש בה הרבה חופש ומקום לחיים יצירתיים. אדם שחי את החכמה העליונה, נפגש עם אור שלילי שנותן לו מקום ולא רק עם החוק הקשוח.

מספרים שלאחר המפגש של ר' חיים עם בעל התניא, ר' חיים פתח את החלונות כדי שלא יחשבו שיש שם מלאכים. אבל מה פתאום הוא אמר שאין מלאכים? זה היה מפגש מאוד גדול, מפגש נשמות של קדושי עליון, מין הסתם זה היה משהו מיוחד והיו שם מלאכים, אז למה הוא אומר שאין מלאכים? הוא רצה להראות שהעובדה שיש אירוע גדול, היא לא מופתים וברקים. היו שני גדולי תורה שדברו ביניהם, עם כל המשמעות של זה – מין הסתם

¹⁸ עולת ראייה א, עמ' כ, 'בצל כנפיך יחסיון'.

¹⁹ ברכות, דף לד, עמוד ב. עין איה ברכות, פרק חמישי, קכב-קכג.

היה שם מאורע רוחני גדול, יכול להיות שהיו שם באמת מלאכים והרבה דמויות מיוחדות, אבל לא צריך לעשות מזה עניין. כמו שגם לגר"א היה מגיד בדיוק כמו לבעש"ט, אבל הוא לא הלך ודיבר על זה, אנשים נפגשו איתו סביב הלימוד שלו. זו דוגמא איך שהחכמה העליונה מופיע בתור קו עדין, זה אור שלילי, הוא נוכח, אבל הנוכחות שלו נותנת מקום.

אפשר להגיד שהחכמה העליונה היא כמו אבא שנמצא. אבל האם רק האמא רכה, האבא לא יכול להיות רך? האם האבא לא מסוגל לתת מקום ומרחב?! אם האבא נוכח מאוד ולא נותן מרחב, אז מובן מאוד שהדורות הבאים יסבלו מזה מאוד.

אם נחזור לרבי יהודה בר עילאי, ברור שגם בישיבה שלו היה מקום לנפש. אמנם הוא לא היה מוכן לטפל בנפשות, אבל לפחות הוא נתן מקום. נראה לי שזה ככה.

סיום

עיקר המהלך היה לדייק את המדרגה של השר. השר איננו דמות אידיאולוגית נוקשה, אלא הוא מלא חכמה והחכמה נותנת מקום לזולת. כאשר יש נתינת מקום מתפתחת אוטונומיה ויצירה – יש אפשרות ללמוד, להבין ולהיות תלמיד חכם. משמעות הדבר היא שהאדם יכול להתרומם. עכשיו יוצא שהדבר שעולא הולך להגיד בהמשך, הוא חופש במובן הרבה יותר עמוק. בשביל חופש כזה צריך מדרגה של עבד ולא מדרגה של שר. עבד הוא התכונה של הקב"ה קודם לחכמה, זו התכונה של המלך עצמו, היא וודאי יותר חופשית מהשר.